

Modelul identitar românesc în publicistica interbelică a lui Mircea Eliade

Petre DIN

Obiectul acestui studiu este reliefa modelului identitar românesc în publicistica lui Mircea Eliade. În scopul prezentării cât mai pertinente a acestui subiect am considerat că se impune o sumară expunere a biografiei savantului român.

Născut la 28 februarie 1907 la București, Mircea Eliade se impune ca o personalitate remarcabilă a culturii universale în secolul al XX-lea. Studiile primare le-a efectuat în București, la școala din strada Mântuleasa și cele secundare la Liceul „Spiru Haret”. După o pubertate caracterizată printr-un intens studiu solitar, tânărul Eliade a urmat cursurile Facultății de Litere și Filosofie la Universitatea din București, unde îi are profesori pe Nicolae Iorga, Vasile Pârvan și Nae Ionescu¹, și finalizate cu succes în 1928 printr-o lucrare despre filosofia Renașterii, *Filosofia italiană de la Marsiglio Ficino la Giordano Bruno*².

În paralel cu efectuarea studiilor el se remarcă printr-o prodigioasă activitate beletristică și publicistică. A debutat literar cu povestirea fantastică „Cum am descoperit piatra filosofală”, la vârsta de 14 ani în „Ziarul științelor populare și al călătoriilor”³, din București. Cu impetuositatea intelectuală ce l-a caracterizat toată existența, Eliade publică la vârsta de 17 ani articole în care abordează istoria religiilor și cultura Orientului. Doleanța de a-și extinde orizontul intelectual dincolo de cultura franceză, dominantă în perioada interbelică, se materializează printr-o călătorie în Italia, unde îl va cunoaște pe Giovanni Papini⁴, autorul cunoscutului roman *Un uomo finito*.

Solida formație filosofică îl motivează să călătorească în India între anii 1928-1931. Obține o bursă care-i favorizează studiul limbii sanscrite și yoga cu filosoful Dasgupta, în Calcutta⁵. În decembrie 1931 Mircea Eliade se întoarce la București și-și pregătește teza de doctorat în filosofie, pe care o va susține în iunie 1933, având drept subiect tehnicile și gândirea yoga. Din noiembrie 1933, Eliade a devenit asistent la Universitatea din București, unde a susținut cursuri de filosofie și istoria religiilor la catedra mentorului său spiritual, Nae Ionescu.

Un aspect controversat al activității sale îl reprezintă aderența la ideologia Mișcării Legionare. Acest fapt s-a concretizat în mai multe articole pe care le-a publicat în diferite ziare, printre care și oficialul Mișcării „Buna Vestire”, dar și prin campania electorală pentru alegerile din decembrie 1937. În trei articole, publicate în 1936, Eliade citează formulările profetice ale lui Corneliu Zelea Codreanu despre împăcarea României cu Dumnezeu, cuvinte care semnifică sensul „revoluției mistice”, imaginate de Nae Ionescu. „Așa nu vorbea decât Bălcescu sau Heliade-Rădulescu”, concluzionează Mircea Eliade⁶.

Ce surprinde astăzi lecturând publicistica acelei perioade este credința tânărului de douăzeci de ani că odată cu el se formează o generație spirituală care va exonera cultura română din inerțiile orientale și o va sincroniza cu Europa. Generația anterioară realiza misiunea sa istorică: independența națională și unitatea teritorială a României Mari, după primul război mondial, dar în mod paradoxal nu a reușit să satisfacă nevoia de identitate națională. S-a colportat un enorm complex de inferioritate și o uriașă necesitate de recuperare

¹ *Dicționarul General al Literaturii Române*, Editura Univers Enciclopedic, București 2005, p.20.

² *Ibidem*.

³ Mircea Handoca, *Viața lui Mircea Eliade*, Ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p.14-15.

⁴ *Ibidem*, p.36.

⁵ *Ibidem*, p.42.

⁶ Mircea Eliade, *Cele două Români*, în *Vreamea*, nr.457, 4 octombrie 1936.

culturală direcționată în obsesia febrilă de a fi percepuți ca națiune culturală egală cu celelalte popoare europene. Ca unică alternativă în percepția lui Eliade și a numeroși intelectuali din generația sa, era varianta românească a fascismului sub formula partidului Gărzii de Fier⁷.

Lipsa de apetență a lui Eliade privind regimul democrației occidentale este formulat fără echivoc într-un articol intitulat *Democrația și problema României*. „Cunoaștem câțiva tirani care au transformat țări amehite în state puternice: Cezar sau Augustus sau Mussolini. Mi-e perfect indiferent dacă Mussolini este sau nu un tiran. Singurul lucru care mă interesează este că acest om a izbutit în cincisprezece ani să transforme Italia și să facă dintr-un stat de rangul al treilea una din puterile mondiale de astăzi. Îmi este deci perfect indiferent ce se va întâmpla în România după suprimarea democrației. Dacă România, depășind democrația, va deveni un stat puternic, național, înarmat, conștient de forța și destinul său, atunci istoria va ține cont de această faptă”⁸.

Derapajul politic și ideologic al savantului român a fost sesizat și de un segment important al prietenilor săi. Mihail Sebastian menționează în *Jurnalul său* această realitate. „În Abisinia, a fost cu Italia, în Spania, e cu Franco. La noi, e cu Codreanu”⁹.

Chiar dacă subiectul studiului este altul îmi rezerv spațiul să lansez o provocare: care a fost dezideratul pentru care mulți exponenți ai generației anului 1927 au fost fascinați de naționalismul excesiv al Gărzii de Fier, și de ce unii dintre ei au aderat ca simpatizanți sau membrii ai acestei structuri politice? Odată ce provocarea a fost lansată ne propunem să formulăm câteva răspunsuri plauzibile. Memoriile lui Eliade, indirect, încearcă să clarifice convertirea sa la Garda de Fier. În percepția lui, Legiunea este o organizație religioasă și etică, transformată într-una fascistă numai după asasinarea lui Nicolae Iorga și Virgil Madgearu în noiembrie 1940, survenită după moartea lui Corneliu Zelea Codreanu în 1938. Eliade dezavua această ultimă fază din evoluția Gărzii de Fier, în schimb, își argumenta aderența la Mișcarea Legionară între 1936-1940 ca solidaritate față de generație și totală încredere în discipolul său, Nae Ionescu¹⁰.

În Memoriile sale, reputatul istoric al religiilor, se prezintă ca un susținător al liderului Corneliu Zelea Codreanu, și adversar al aderențelor lui Horia Sima, care ar fi denaturat moștenirea politică a lui Codreanu. Fiind atașat cultural la Londra, Mircea Eliade dezavuează public asasinatele din noiembrie 1940. „Dar teroarea istoriei se făcea neconținut simțită. Cu groază am aflat de asasinarea lui N.Iorga și Virgil Madgearu, precum și a unui grup de deținuți, în așteptarea anchetelor la închisoarea Văcărești. Prin aceste asasinat din noaptea de 29 noiembrie, echipele de legionari, care le-au înfăptuit credeau că-l răzbună pe Codreanu. În fapt, ele au anulat sensul religios, de „jertfă”, al legionarilor executați sub Carol și au compromis iremediabil Garda de Fier, considerată de atunci o mișcare teroristă și pronazistă”¹¹.

Mircea Eliade s-a delimitat ulterior de această atitudine, dar a evitat întotdeauna să comenteze această etapă din existența sa. Alți exegeți ai operei sale au afirmat că marele savant, nu a dezavuat niciodată ideile legionare, argumentul fiind prezența anumitor reflecții mistico-totalitare în operele sale științifice. Un fapt este cert, anume, că, Eliade nu a reușit o introspecție asupra acestui episod din biografia sa. Conform opiniei marelui savant, Mișcarea Legionară a reprezentat paradigma spirituală a generației 1927 în demersul de a stimula o creație culturală proprie. În aceste condiții, diagnosticul formulat de Mihail Sebastian la adresa lui Eliade – naivitate catastrofală¹² ni se pare corect. Mircea Eliade a fost un excepțional istoric al religiilor, filosof al religiilor, profesor universitar, dar puțin înzestrat pentru politică.

O preocupare constantă a generației 1927 o reprezintă misiunea României, destinul națiunii române în concertul statelor europene. Subsumat acestei idei, Mircea Eliade formulează judecăți de valoare ale căror repere sunt concentrate pe ideea catalizării energiilor naționale în direcția afirmării României și românismului în Europa. După desăvârșirea unității teritoriale din 1918, România a aspirat la o structură statal democratică, similară cu a altor state europene. Din aceste considerente, un segment al clasei politice și a elitei culturale și-a asumat valorile politice și culturale liberale, fapt ce a generat o reacție adversă din partea generației 1927, față de această tendință europeanistă.

⁷ Richard Reschika, *Introducere în opera lui Mircea Eliade*, Editura Saeculum, București, 2000. p.133.

⁸ Mircea Eliade, *Democrația și problema României*, în „Vremea”, XI, 18 decembrie 1938.

⁹ Mihail Sebastian, *Jurnal 1935-1944*, Editura Humanitas, București, 1996.

¹⁰ Matei Călinescu, *Despre Ioan P. Culianu și Mircea Eliade, Amintiri, lecturi, reflecții*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Polirom, Iași, 2002, p.194.

¹¹ Mircea Eliade, *Memorii 1907-1980*, Editura Humanitas, București, 1997, p.368-369.

¹² Matei Călinescu, *op.cit.*, p.195.

Mircea Eliade consideră că evoluția României Mari spre o democrație liberală occidentală, „competiția” cu Occidentul nu poate să facă din România o putere primordială pe eșichierul politic european. Similitudinea modelului politic și cultural românesc cu cel european nu poate să lichideze decalajul care separă state prospere și puternice ca Anglia, Germania, Italia și Franța, față de România. „Așa cum stau astăzi lucrurile, România nu poate ajunge o putere politică de mână întâia în Europa. Vor fi întotdeauna mai mari decât noi, mai puternice, mai bogate și mai înarmate – țări ca Anglia, Germania, Italia, Franța. Trebuie să treacă foarte mulți ani până când nații intrate astăzi în decadentă – ca Anglia și Franța – să lase loc forței de expansiune a unor popoare tinere, cum ar fi poporul român”¹³.

O primă soluție care să răspundă adevăratei esențe a României constă în reorientarea eforturilor și energiilor dinspre nivelul eroic, în care s-a afirmat generația precedentă, spre cel al creativității culturale, în care noua generație avea un orizont deschis¹⁴. Eliade fixează o folie revelatoare între „vechea generație” reprezentată de Iorga și Vasile Pârvan și „noua generație”, al cărei mentor era Nae Ionescu. „Vechea generație” și-a finalizat misiunea istorică prin realizarea Unirii din 1859, obținerea independenței prin războiul din 1877-1878, și constituirea României Mari în 1918. „Noua generație” bazată pe valorile creștin ortodoxe va impune România în arealul culturilor majore europene. „Semnele ne arată că destinul României moderne cu acest „om nou” începe: că dintr-un primat al spiritualului, adică al valorilor creștine, își vor trage hrana și tăria noile generații Veți întâlni pretutindeni astăzi, în toate straturile sociale, oameni care-și caută un sens al existenței prin valorile creștine. jertfă, muncă, viața aspră, temniță, renunțare la bucuriile lumești au ajuns țel și sens al existenței pentru foarte mulți oameni, care trăiau până acum la întâmplare, în afara oricăror valori spirituale”¹⁵.

Savantul român consideră că destinul României moderne trebuie asociat cu valorile creștine, fapt ce-i pot conferi o misiune importantă în istoria Europei, aceiași pe care au avut-o grecii, romanii, germanii și slavii¹⁶. Eliade se integrează pleiadei spiritelor enciclopediste, din generația Cioran, Noica, Vulcănescu și este recunoscut drept liderul acesteia. Imensa criză morală pe care o traversează Occidentul este generată de retragerea lui Dumnezeu din lume. Soluția este salvarea omului prin spirit și credință.

O notă constantă în peisajul socio-politic românesc al perioadei interbelice este conferită de negarea identității naționale. Refuzul de a accepta valorile naționale, inteligența creatoare românească și opțiunea pentru o convertire etnică, la alte identități naționale, sunt elemente ideatice, întâlnite, în mod repetat în publicistica momentului. A fi român este un motiv în plus de a ne compătimi soarta, destinul, și de a culpabiliza „teroarea istoriei” și condiția noastră de popor localizat la interferența intereselor Marilor Puteri.

Într-o serie de articole publicate între anii 1933-1937, Eliade formulează ideea că identitatea românească traversează o stare de criză. Stereotipul existent la nivelul sensibilității tinerilor intelectuali ai perioadei de a se desolidariza de românism îl îndreptățesc pe savantul român la o solidă critică de principii. În articolul „A nu mai fi român”, intelectualul în vârstă de 26 de ani se erijează în creator de pamflet politic. Este posibil să acceptăm că românii reprezintă o națiune incapabilă de gândire, de eroism, incompatibili cu problemele de filosofie, de creație artistică? Este posibil să acceptăm că marile personalități ale culturii române: Dimitrie Cantemir, Mihail Kogălniceanu, Mihai Eminescu, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Titu Maiorescu, Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, nu sunt la origine români? „A apărut acum de curând, o nouă modă printre tinerii intelectuali și scriitori: a nu mai fi români, a regreta că sunt români, a pune la îndoială existența elementului românesc ... Ei pur și simplu, regretă că sunt români, și ar vrea să fie (o mărturisesc) orice altă nație de pe lume, chinezi, unguri, nemți, scandinavi, ruși, spanioli, orice numai români nu.

S-au săturat până în gât de destinul acesta de a fi și a rămâne român. Și caută prin orice fel de argumentare (istorică, filosofică, literară) să demonstreze că românii sunt o rasă incapabilă de gândire, incapabilă de eroism, de probleme filosofice, de creație artistică, și așa mai departe Altul crede că orice creier care contează în istoria și cultura „românească” nu e de origine română: Cantemir, Kogălniceanu, Eminescu, Hașdeu, Conta, Maiorescu, Iorga, Pârvan etc. etc. – toți, dar absolut toți sunt streini”¹⁷.

¹³ Mircea Eliade, *De unde începe misiunea României*, în „Vremea”, an X, nr.477, 28 februarie 1937, p.3.

¹⁴ Achim Mișu, *Prefață la Dreapta Românească*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995, p.25-27.

¹⁵ Mircea Eliade, *Textele „legionare” și despre „românism”*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p.48.

¹⁶ *Ibidem*, p.49.

¹⁷ Mircea Eliade, *A nu mai fi român*, în „Vremea”, an VI, 1933, septembrie 10, nr.304, p.6.

Este dificil de presupus că, abordând disperarea privind destinul unor indivizi de a se fi născut români, Mircea Eliade dezbate chestiunea faliei dintre tradiționalism și universalism. În accepția sa cultura română este produsul a două tensiuni creatoare: provincialismul, reprezentat de spiritualitatea sătească și universalismul, reprezentat de orizontul deschis spre Europa și impregnat de cosmopolitism.

În articolul intitulat „Piloții orbi”, Eliade se lansează într-un discurs exaltat criticând imoralitatea clasei politice românești care guvernase România interbelică. El prognozează falimentul regimului politic al cărei culpe sunt ușor de enumerat: distrugerea burgheziei românești în favoarea elementelor alogene, introducerea politicianismului în administrație și învățământ, alienarea țărănimii față de corpul social și deznaționalizarea profesiunilor libere. Toate aceste prejudicii generate de piloții orbi (clasa politică românească) au dus la pierderea instinctului statal.

Totala incapacitate a clasei politice s-a materializat printr-un „imbecil complex de inferioritate față de unguri”¹⁸, care a favorizat „maghiarizarea Devei”, prin întărirea elementului evreiesc în orașele din Transilvania, trecerea în proprietatea evreilor și a maghiarilor a pădurilor din Maramureș și Bucovina, decizia hazardată de a coloniza Cadrilaterul cu bănățeni¹⁹, prevalența evreilor în satele Maramureșului și Bucovinei și majoritatea acestora în orașele Basarabiei. Pentru a amplifica dimensiunea critică a discursului, Eliade notează: „Cred că suntem singura țară din lume care respectă tratatele minorităților, încurajând orice cucerire de-a lor, preamărindu-le cultura și ajutându-le să-și creeze un stat în stat. Și este nu numai din bunătate sau prostie. Ci pur și simplu pentru că pătura conducătoare nu mai știe ce înseamnă un stat, nu mai vede”²⁰.

Limbajul uzitat de text formulează ideea unui mediu în care se coagulează intoleranța și agresivitatea, doleanța unor grupuri și partide politice pentru desființarea democrației și impunerea unui regim autoritar. Într-un asemenea context, insinuantele apeluri la „misiunea istorică” se traduc prin necesitatea imperativă de impunere a ortodoxiei ca stimul al purificării și mobilizării energiilor naționale și a unei revoluții spirituale.

Reflecția asupra acestei epoci sugerează că valori autentice ale democrației liberale: toleranța, diversitatea, egalitatea sunt omise în publicistica lui Eliade. Impresia generală care degajă din text este ralierea savantului la „spiritul vremii”, prin lansarea unor idei ce aparțin ideologiei legionare: „cotropirea evreiască”, „degenerarea regimului” politic utilizat ca argument pentru autoritarism, dezavuarea toleranței românești pentru minorități, evidențiind utilitatea intoleranței altora („masacrarea a 100.000 de greci de către trupe otomane conduse de Kemal Pașa în Anatolia, „sugrumarea minorității germane din Cehia”)²¹. Ambianța epocii infestată cu acest tip de idei a stimulat și mobilizat Mișcarea Legionară în ascensiunea sa pe eșichierul politic românesc. Această idee nu este doar o concluzie a celor prezentate, dar și un trist epilog al evoluției clasei politice din România interbelică. Intelectualul care colportează în mass-media scrisă judecățile de valoare privind „cotropirea evreiască” și viitoarea „ofensivă a evreilor” împotriva românilor în atmosfera tensionată precum cea din 1937, nu poate fi perceput ca un exponent al spiritului democratic liberal.

Depășirea provincialismului cultural, preeminența factorului spiritual în restaurarea valorilor românești sunt doar câteva repere ale gândirii publicistice ale lui Eliade în articolul „Restaurarea demnității românești”²². În accepția lui, ideea că „românismul” străbate o etapă de criză nu mai este de actualitate. „Spiritul ofensiv al romanității” profesat de Nae Ionescu prinde contur și el tinde să se finalizeze prin restaurarea demnității românești. „Demnitatea românească pe care o vedem restaurată azi, nu poate fi completă decât prin creația spirituală. Creație care înseamnă înainte de toate: libertate spirituală”²³. Mircea Eliade îi percepe pe români, înzestrați cu numeroase virtuți biologice, civile, istorice. El îi critică pe anumiți intelectuali și scriitori ai generației sale de faptul că regretă ideea de românism și pun la îndoială existența unui specific național. Marele savant apreciază la români potențialul de a fi reușit să asimileze multitudinea de elemente alogene: maghiar, tătar, turcesc, polonez, fără a-și diminua uriașa sa capacitate de creație. „Un neam care a asimilat atâtea elemente etnice străine, fără ca să-și altereze structura sa specifică, și fără să-și epuizeze puterea sa de creație – nu are de ce să se teamă”²⁴. În concepția sa, demnitatea românească s-a păstrat intactă de-a lungul secolelor

¹⁸ Mircea Eliade, *Textele „legionare” și despre „românism”*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p.54.

¹⁹ *Ibidem*, p. 55.

²⁰ *Ibidem*, p. 56.

²¹ *Ibidem*.

²² Mircea Eliade, *Restaurarea demnității românești*, în „Vremea”, an VIII, nr.403, 1 septembrie 1935, p.3.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

în rândul țărănilor. A fi român semnifică a asimila în întregime elementele culturale promovate de Eminescu, Hașdeu, Iorga, Pârvan, Nae Ionescu, Lucian Blaga, Brâncuși, Liviu Rebreanu. Așadar, Eliade concluzionează în acest articol că în pofida vicisitudinilor care s-au revărsat asupra spațiului populat de români, aceștia și-au perpetuat unitatea etnică, culturală și lingvistică, integrându-se în același timp valorilor europene și contribuind original la patrimoniul cultural universal.

Eliade susține ideea legionară a creării unui „om nou”, deci a unui român nou, care să se raporteze permanent la doctrina creștină. Acest om nou trebuie să aibă un destin particular care să asimileze doar valori culturale. Aderența lui Mircea Eliade la Mișcarea Legionară este reliefată de anumite articole publicate în paginile unor ziare și în interviul „De ce cred în biruința Mișcării Legionare”. „Cred în destinul neamului românesc – de aceea, cred în biruința Mișcării Legionare. Un neam care a dovedit uriașe puteri de creație, în toate nivelurile realității, nu poate naufragia la periferia istoriei, într-o democrație balcanizată și într-o catastrofă civilă”²⁵.

Textul este o pledoarie pentru capacitatea lui Mircea Eliade de a-și asuma discursul, crezul social, valorile culturale și atitudinile Mișcării Legionare. Identificarea politică cu aceasta este clar formulată și în opera sa, piesa de teatru *Ifigenia* elaborată în 1939, după ce a fost eliberat din lagărul de la Miercurea Ciuc unde fusese deținut politic pentru atitudinea sa extremistă. „În această tragedie, regăsim multe teme ideologice care îi sunt apropiate, mai ales glorificarea sacrificiului și a morții pentru patrie, integrate în dramă, aparent fără legătură directă cu actualitatea politică românească și europeană”²⁶.

Eliade este optimist atunci când se referă la destinul culturii românești. Spiritul creator se poate manifesta în toată plenitudinea sa doar într-un climat de normalitate, de corectă funcționare a instituțiilor statale, de viață economică prosperă. Ceea ce a diminuat constantele geniului românesc a fost că acest cadru favorabil culturii s-a întins doar pe o durată de două decenii. Savantul român formulează presupuziția: dacă România de după 1918 ar fi existat încă douăzeci-treizeci de ani, aportul românesc la patrimoniul culturii europene ar fi fost mult mai consistent.

În concluzie, Mircea Eliade în publicistica interbelică a reușit să pătrundă în intimitatea spiritului românesc relevându-i atât calitățile cât și defectele în ideea obsesivă a stimulării unei creații culturale originale majore.

The Romanian identity status in the interbelic work of Mircea Eliade (Summary)

The object of this study represents the underlining of Romanian identity in the interbelic period in Mircea Eliade writings. Mircea Eliade was a remarkable personality in the universal culture of the XX-th century. A disputed aspect of his activity is the adhering at the ideology of the Legion Movement. This fact has been materialized in more articles that were published in different newspapers; among them is the newspaper of the Movement „Buna Vestire”. He was involved in the electoral campaign in December, 1937. A constant preoccupation of the 1927 generation is in representing the historical mission of Romania, the destiny of the Romanian nation in the context of the European states. According to this idea Mircea Eliade formulates judgements of values that are focused on the idea of acknowledging Romania and Romanian in the world.

Outrunning the cultural provincialism the importance of the spiritual factor the restoring of the Romanian values that governed Romania during the interbelic period and estimates the failure of the political western type. As a conclusion Mircea Eliade succeeded in revealing the intimacy of Romanian, showing in the same time its qualities and defects, all this being mixed in the obsessive idea of stimulating an original cultural creation.

²⁵ Mircea Eliade, *Textele „legionare” și despre „românism”*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p.63.

²⁶ Alexandra Laignel-Lavastine, *Cioran, Eliade, Ionesco L'oubli du fascisme*, P.U.F., Paris, 2002, p.197.

